

Карпюк Ю.Я. Религиозная вера как важный фактор развития и утверждения гуманистических духовно-моральных ценностей.

Сделана попытка проанализировать наиболее известные подходы к пониманию сущности проблем духовного развития личности. Констатируется, что существенное продвижение в разработке данной проблематики, может быть достигнуто благодаря методологическому переосмыслению основных концептуальных построений в сфере духовного роста личности и четкому описанию их содержательно-поведенческого коррелята. Прикладной аспект решения проблемы нуждается в сочетании усилий светских и религиозных институций и учреждений.

Ключевые слова: религиозная вера, духовность, духовное развитие, ценности, христианские (духовно моральные) ценности.

Karpyuk J.Y. Religious Faith as an Important Factor in the Development and Strengthening of Humanistic, Spiritual and Moral Values.

An attempt to analyze the impact of religious faith on the development and formation of spiritual and moral values of the individual is made in the article. It is stated that significant progress in developing these problems can be achieved through methodological revision of basic conceptual constructions in the field of spiritual growth of personality and a clear description of their indicators of behavioral correlates. It is indicated that the Applied aspect of the problem requires a combination of efforts of secular and religious institutions and agencies.

Key words: religious faith, spirituality, spiritual development, values, Christian (spiritual and moral) values.

Стаття надійшла 9 червня 2011 року

УДК 159.922.8

Л.І. Кузьо

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА» ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Проаналізовано основні підходи до визначення поняття «часова перспектива» особистості. Розкрито зміст поняття «часова перспектива» особистості, виокремлено характеристики його змістовно-структурних елементів.

Ключові слова: часова перспектива, життєва перспектива, життєві цілі, життєві плани, очікування, структурні елементи, психологічний аспект.

Постановка проблеми. У психології проблема прогнозування і ставлення особистості до свого майбутнього активно вивчається

ся як у теоретичному, так і в експериментальному аспектах. Інтерес дослідників до проблеми прогнозування суб'єктом власного майбутнього пов'язаний не лише з теоретичним значенням цієї проблематики, але й з необхідністю вирішення низки значущих проблем особистісного (зокрема, сімейного) та професійного самовизначення, яке, своєю чергою, неможливе без усвідомленого вибору особистістю подальшого життєвого шляху на основі адекватної оцінки своїх здібностей та можливостей, а також готовності обрати певну соціальну позицію. Основою особистісного самовизначення є активність особистості, спрямована на побудову часової перспективи, планування і постановку життєвих цілей, а також надбання ціннісно-смыслові єдності. Проте тлумачення значної кількості вищевказаних параметрів ученими доволі відрізняється і залежить, зокрема, від засобів їх реєстрації чи підрахунку. У такій ситуації утрудненим або і неможливим є порівняння даних, отриманих різними дослідниками. Тому вирішення цієї проблематики має важливе теоретичне та методичне значення і є актуальним.

Стан дослідження. У процесі вирішення вищезгаданих проблем основні теоретичні та практичні зусилля науковців концентрувалися переважно на дослідженні механізмів становлення життєвих перспектив у їх взаємозв'язку із періодами життєвого шляху людини (Є.І. Головаха [4; 5], О.О. Кронік [5], А. Сирцова [22]). Найбільш вивченими є умови формування життєвих перспектив в юнацькому віці (І.В. Рябікіна [18], Л.Д. Тодорів [25]), який вимагає від суб'єкта особистісного самовизначення (Є.І. Головаха [4; 5], О.О. Кронік [5]), планування та структурування очікувань щодо свого майбутнього життя (А.А. Дячук [6], Є.В. Камнева [9] та ін.), зокрема, майбутніх подружніх взаємин (Ю.Р. Сидорик [19]); досягнення юнацтвом особистісної зрілості та особливості професійного самовизначення молоді (Є.І. Головаха [4; 5]); мотиваційні аспекти часових уявлень особистості (А.А. Дячук [6], Ж. Нюттен [15], А.І. Спіфанцева [7], І.В. Рябікіна [18]); структурні, хронотопічні характеристики уявлень про майбутнє (О.Н. Арестова [2], В.І. Ковальов [10], І.В. Рябікіна [18], Н.Н. Толстих [26]); особливості життєвого шляху особистості як розгортання життєвої стратегії (К.А. Абульханова-Славська [1]) та структурування суб'єктом зовнішньої дійсності відповідно до власних особистісних цінностей і

смислів (Т.М. Титаренко [23; 24]) і власної життєвої перспективи (Л.В. Сохань [8]); особливості життєвих перспектив у осіб із пост-травматичними стресовими розладами (Є.А. Міско та Н.В. Тарабріна [14]).

Водночас, ученими запропоновано чимало понять, які відображають різні аспекти уявлень про майбутнє. З одного боку, такі поняття містять бажаний, але не обов'язково здійснений образ майбутнього, тривоги, очікування, які з певною мірою ймовірності можуть відбутись у житті кожного. З іншого боку, коли предметом дослідження є майбутнє людини в масштабі її життєвого шляху, тобто образ життя у майбутньому, дослідниками використовуються поняття життєвих цілей, планів, перспектив.

Варто зазначити, що досі не вдалося, на жаль, позбутись термінологічної неоднозначності щодо визначення поняття часової перспективи. А це призводить до значної плутанини не тільки у самих дефініціях, але й у формулюванні й постановці дослідницьких проблем та завдань.

Саме тому **метою** нашого дослідження є розкрити зміст поняття «часова перспектива», зокрема його основних структурних елементів.

Виклад основних положень. У вітчизняній психології проблема життєвого шляху, співвідношення минулого, теперішнього і майбутнього у житті загалом та в окремі її періоди, а також тієї ролі, яку виконує уявлення про них у детермінації поведінки особистості, була поставлена С.Л. Рубінштейном [17, с. 249–255]. У розробленій ним концепції особистості як суб'єкта життєвого шляху останній розглядається з позиції сприйняття людиною свого життя.

Досліджуючи особливості усвідомлення суб'єктом власного життєвого шляху, вченими було запропоновано низку термінів, які позначають вищезгаданий процес. Основоположниками розвитку ідеї часової перспективи серед зарубіжних учених є К. Левін, серед вітчизняних – А.С. Макаренко.

Термін «часова перспектива» був введений у науковий обіг Л. Франком (1939), який визначив її як існуючу в цей момент сукупність уявлень індивіда про своє психологічне минуле і майбутнє. Цей термін використовував також К. Левін, якому належить схоже до вищенаведеного визначення: часова перспектива – це «існуюча в

теперішній момент цілісність бачення індивідом свого психологічного майбутнього і свого психологічного минулого» [15, с. 359].

Згідно з теорією Л. Франка, для формування «часової перспективи» важливе значення має прийняття індивідом тих чи інших цінностей. На його думку, індивід може мати одразу кілька часових перспектив, кожна із яких співвідноситься з різними сторонами його життя. К. Левін поставив питання про існування одиниць психологічного часу різного масштабу, які обумовлені масштабами життєвих ситуацій і визначають межі «психологічного поля в даний момент» [11, с. 139]. На думку К. Левіна, це поле включає не лише актуальний стан індивіда, але і його уявлення про своє минуле і майбутнє – бажання, страхи, мрії, плани і надії.

Водночас П. Фрессом введено аналогічне часовій перспективі поняття «часовий кругозір», яке визначається ним як інтеграційна характеристика розвитку часових уявлень особистості, які формуються в процесі її соціальної діяльності [29].

В межах педагогічної системи А.С. Макаренка одним із найважливіших підходів у теорії і практиці виховання і розвитку особистості є його метод роботи з організацією ставлення підлітка до свого минулого, теперішнього і майбутнього [12; 13]. Визначальним чинником формування психологічного майбутнього і його впливу на мотивацію підлітків у цій концепції є система перспективних ліній особистості. Цей термін позначає безперервну і поступову постановку дедалі важливіших і цінніших перспектив, які призводять до подальшого вдосконалення людини і колективу. Розглядаючи перспективу у часовому і соціальному просторі особистості, в першому випадку він поділяв її на близьку, середню і далеку.

А.І. Спіфанцева [7], розвиваючи ідеї А.С. Макаренка, визначає перспективу особистості як своєрідний вид цілі, яка відображається у свідомості у вигляді емоційно-насиченого образу бажаного майбутнього, яке, одночасно, є мотивом поведінки і діяльності людини. Вчена зазначає, що є «достатні підстави вважати перспективу самостійним психологічним явищем і віднести її до властивостей особистості: перспективу можна розглядати як прояв однієї із сторін спрямованості особистості» [7, с. 102].

Транспективний огляд, на думку В.І. Ковальова [10], має складну структуру. На першій стадії транспективи відбувається

пригадування значущих моментів прожитого життя у вигляді певних предметних образів, які відтворюють безпосередньо-споглядальну зовнішність подій: предмети, зовнішній вигляд людей і т. д. На другій стадії відбувається суб'єктивне відображення подій індивідуального життя. На цьому рівні відбувається ціннісно-сміслова переробка багатьох чуттєвих образів шляхом обмірковування причин і наслідків подій. Виділення сутності та ключового смислу теперішнього, минулого і майбутнього в житті людини призводить до формування суб'єктивно-ціннісного узагальнення життя, до оцінки перебігу і спрямованості власного життя з особистих смисложиттєвих позицій [10, с. 224].

На думку Н.Н. Толстих [26], часова перспектива особистості є специфічним хронотопічним утворенням, яке з позиції культурно-історичного підходу можна розглядати як вищу психічну функцію, натуральною основою якої є здатність живого організму, що наділений психікою, враховувати у своїй поведінці просторово-часові характеристики свого земного існування. На кожному етапі еволюційного розвитку психіки збільшується потужність цієї здатності, формуються дедалі досконаліші механізми її реалізації. Рівень розвитку психіки людини у якості найголовнішого базису такого механізму забезпечується засвоєнням індивідом хронопа культури як системи зафіксованих у знаках, знаряддях діяльності уявлень про час і простір, причому не лише на фізичному, але і на ціннісно-смісловому рівні.

Термін «часова перспектива» у низці досліджень використовується у вузькому значенні, із акцентом на майбутньому суб'єкта [2; 6]. Зокрема, О.Н. Арестова визначає часову перспективу як важливий конструкт, який відображає часовий аспект життя і має багатомірну структуру [2]. На думку А.А. Дячук, зміст вищезгаданого терміна полягає у ментальній проекції мотиваційної сфери; у часовій перспективі містяться домагання, бажання, надії та ін., які мають певну значущість і послідовність їх співвіднесення у часовому просторі [6].

Поняття «часової перспективи» отримало свій розвиток у працях Ж. Нюттена, [15]. На думку вченого, зміст цього поняття позначає «не певний напередіснюючий «порожній простір» як абстрактне поняття часу; про неї не можна говорити незалежно від її

змісту, оскільки саме локалізовані у часі об'єкти утворюють темпоральні зони, визначають їх насиченість і протяжність [15, с. 369]. Зміст є одним із найважливіших параметрів часової перспективи.

В когнітивно-мотиваційній теорії часової перспективи Ж. Нюттен [15, с. 354] терміном «часова перспектива» позначає три різні аспекти психологічного часу: 1) це часова перспектива у безпосередньому значенні цього слова, яка насамперед характеризується протяжністю, глибиною, ступенем структурованості й рівнем реалістичності; 2) часова установка, тобто більш або менш позитивна або негативна налаштованість суб'єкта стосовно минулого, теперішнього або майбутнього; 3) часова орієнтація, яка характеризує поведінку суб'єкта, спрямованість цієї поведінки на об'єкти і події минулого, теперішнього або майбутнього. Часова перспектива побудована, на думку вченого, з об'єктів і подій, які існують на репрезентаційному (когнітивному) рівні поведінкового функціонування.

Важливо зауважити, що події, які входять у часову перспективу, на думку науковця, співвідносяться з часом, коли вони відбуваються. Ці події входять у ментальну репрезентацію разом із характерною для них просторово-часовою локалізацією. Тому існують маркери, які вказують на час, коли ці події відбуваються. Такі маркери, як зауважує Ж. Нюттен, можна назвати темпоральними маркерами [15, с. 362]. Темпоральні маркери для подій минулого і теперішнього пов'язані з моментами реального здійснення подій та можуть бути локалізовані в більш чи менш визначеній частині часової перспективи. Поряд із цим, звичайні когнітивні поняття не мають просторово-часової локалізації. Зважаючи на це, Ж. Нюттеном поняття «часова перспектива» розглядається як конфігурація темпорально локалізованих об'єктів, які віртуально заповнюють свідомість у певній ситуації [15, с. 367].

Ж. Нюттен проводить аналогію між поняттями «часова перспектива» і «просторова перспектива», особливо із такою властивістю останньої, як протяжність. У зоровому сприйнятті реального світу видима глибина відповідає об'єктивній відстані, яку суб'єкт може безпосередньо відчутти, пересуваючись від одного об'єкта до іншого. В темпоральній сфері цим відстаням відповідають інтервали часу, які можуть бути безпосередньо відчуті через «проживання

послідовності» подій. Те, що події, які входять у часову перспективу суб'єкта, за визначенням не симультанні, не відміння їх симультанної організації [15, с. 361].

У часовій перспективі діє такий же закон, як і в просторовій: степінь реалістичності події і її вплив на поведінку зменшується зі збільшенням відстані до неї у часі. Однак, у часовій перспективі діють ще два чинники: по-перше, наявність/відсутність причинних або інструментальних зв'язків між об'єктами часової перспективи – інтервал між поточною активністю і цільовим об'єктом заповнюється структурою «ціль-засіб»; по-друге, роль особистої активності в досягненні результатів.

Водночас, як зауважує Ж. Нюттен [15, с. 359], в другій половині ХХ століття було проведено значну кількість кількісних та порівняльних досліджень особливостей часової перспективи, що призвело до виникнення термінологічної плутанини. Зокрема, у дослідженнях низки вчених широко використовується близький (за значенням та за позначуваням утворенням) до поняття «часової перспективи» термін «життєва перспектива».

К.К. Платонов використовує поняття життєвої перспективи особистості. Вчений визначає це поняття як «образ бажаного і усвідомлюваного як можливого свого майбутнього життя за умови досягнення певної мети» [16, с. 94]. На думку Є.І. Головахи, «життєву перспективу слід розглядати як цілісну картину майбутнього в складному та суперечливому взаємозв'язку програмованих та очікуваних подій, з якими людина пов'язує соціальну цінність та індивідуальний смисл свого життя». Ключовим моментом у дослідженні життєвої перспективи людини, як зауважує дослідник, повинні стати ті конкретні цілі і плани, з допомогою яких вона має намір реалізувати свої життєві цінності [4, с. 23]. На думку вченого, тлумачення життєвої перспективи є більш інтегративним, ніж поняття «часової перспективи» і характеризує основні змістові й структурні моменти, які пов'язані з уявленням людини про своє майбутнє.

Як зазначають Т.М. Титаренко і В.Г. Панок, людина бачить свої життєві перспективи як загальну спрямованість імовірних найважливіших подій. На думку вчених, життєва перспектива – це потенційна можливість розвитку особистості, неминучість певних

змін у майбутньому житті. Тобто особистість може активно впливати на обставини свого життя, здійснювати вчинки, які здатні змінити її життєві перспективи [24, с. 180]. Л.В. Сохань розглядає життєву перспективу як складне духовне утворення, яке є одним із основних регуляторів соціальної активності людини впродовж його життєвого шляху [8].

К.А. Абульханова-Славська, розглядаючи проблему сприйняття суб'єктом свого життєвого шляху, пропонує розрізнати психологічну, особистісну та життєву перспективу як три різні феномени [1, с. 126–149]. Психологічна перспектива – це здатність людини свідомо, подумки передбачити майбутнє, прогнозувати його, уявляти себе в майбутньому [1, с. 126].

Особистісна перспектива – це не лише здатність передбачити майбутнє, але і готовність до нього у теперішньому, установка на майбутнє (готовність до труднощів у майбутньому, до невизначеності); це «перш за все властивість особистості, показник її зрілості, потенціалу її розвитку, сформованої здатності до організації часу, вона «включає сукупність обставин і умов життя, які при інших рівних умовах надають особистості можливість для оптимального життєвого просування» [1, с. 144].

У тлумаченні поняття «життєва перспектива» дослідниця наголошує на самовизначенні особистості. На її думку, життєві перспективи особистості «визначаються професійним, сімейним і віковим самовизначенням в житті, яке залежить від особистості, від її соціально-психологічної і соціальної зрілості і активності. Професійні, сімейні і вікові відносини повинні бути спрямовані на допомогу кожній людині в пошуку оптимальних життєвих позицій, які відкривають життєві перспективи, дають можливість особистості спрямувати на них свою активність» [1, с. 149].

До форм переживання суб'єктом свого майбутнього, кожна з яких «по-різному відтворює вихід особистості за межі сьогодення», Т. Титаренко і В. Панок також відносять спогади, очікування, передчуття, мрії, надії [24, с. 181–182]. Роттером очікування визначається як «віра людини в те, що певне підкріплення буде мати місце в залежності від специфічної поведінки у специфічній ситуації» [27, с. 425]. На думку Т. Титаренко і В. Панка, «очікування – тривожне, неспокійне, воно підштовхує, квапить події. Мрія – наочний

образ бажаного майбутнього, вона менше поспішає, ніж очікування. На противагу цілі мрія є передусім узагальненим чуттєвим образом глибоко особистісного майбутнього – інтимного, забарвленого переживаннями» [24, с. 182].

Варто зазначити, що у проаналізованих нами визначеннях поняття «часової перспективи» та дотичних до нього термінів низкою як зарубіжних, так і вітчизняних учених розглядаються як «образ» [7; 16], «система уявлень» [19]. Такі образи прийнято визначати як наочні образи предметів, сцен і подій, які виникають на основі пригадування або продуктивної уяви [20, с. 319]. Уявний образ завжди чуттєвий за своєю формою, але за змістом він може бути як чуттєвим, так і раціональним (образ атому, образ світу). У чуттєвому образі може бути відображено будь-який абстрактний зміст. У такому випадку матеріалом для образу є не лише просторово-часові уявлення, але і внутрішнє мовлення (у вигляді назви абстрактного поняття або його опису з допомогою ключових слів) [3, с. 305]. Саме тому, підсумовуючи, вважаємо за доцільне визначити поняття «часової перспективи» як систему уявлень особистості про сукупність та конфігурацію темпорально локалізованих найімовірніших подій майбутнього, зокрема, і свого майбутнього життя.

У значній кількості досліджень виділяється чимало параметрів, вимірювання яких дозволяє оцінити майбутню перспективу як сприятливий чи несприятливий фактор розвитку особистості та її життєвого шляху. В якості основних параметрів перспективи розглядаються її тривалість, реалістичність, диференційованість, оптимістичність та узгодженість.

Дж. Хурнет у змістовій структурі часової перспективи виділяє п'ять рівнів залежно від способу когнітивного і поведінкового функціонування [30]: 1) фантистичний зміст; 2) особистий когнітивний зміст (події); 3) особистісний динамічний зміст (бажання, плани, очікування); 4) не особистісний зміст (історичні та соціальні події); 5) реальна поведінка (вчинки).

На думку І.В. Рябікіної [18, с. 31], спираючись на когнітивно-мотиваційну теорію часової перспективи Ж. Нюттена, можна виокремити такі категорії її змістового аналізу: мотиваційні об'єкти, які відображають окремі аспекти особистості самого суб'єкта (особистісні характеристики і т. д.); дії і прагнення суб'єкта, спрямовані на

саморозвиток, самореалізацію в навчальній діяльності і у професії; прагнення до активності у цілому, в навчальній і професійній діяльності; мотиваційні об'єкти, які включають соціальні контакти; активність, яка пов'язана із отриманням інформації, пізнанням, дослідженням і т.і.; мотиваційні цілі або цінності, які мають релігійну, екзистенційну або трансцендентну природу; мотиви, які пов'язані із бажанням володіти чимось, мати, здобувати; активність, яка пов'язана із відпочинком, грою, дозволям.

О.Н. Арестова при змістовому аналізі часової перспективи особистості виділяє кілька аспектів. Стратегічний аспект – побудову глобальних життєвих планів, масштабність яких має індивідуальний характер і пов'язана із мотиваційною спрямованістю особистості. Операційний аспект – вибір мети і планування суб'єктом власної діяльності, її результатів і наслідків у цій життєвій ситуації [2]. Конкретно-ситуативними складовими часової перспективи особистості є цілі й наміри.

В емпіричних дослідженнях особливостей часової перспективи різними дослідниками вивчались такі її параметри, як осмисленість, чіткість, визначеність, інтернальність, безпечність та ін. [14; 19].

Висновки. Дослідження проблеми прогнозування суб'єктом свого майбутнього вченими не досягнуто одностайності у визначенні змісту поняття «часова перспектива». Деякі дослідники включають до нього всі часові спрямування особистості – минуле, теперішнє і майбутнє.

На нашу думку, зміст цього поняття слід звузити до уявлень людини про майбутнє. Саме тому поняття «часової перспективи» доцільно визначити як систему уявлень суб'єкта про сукупність та конфігурацію темпорально локалізованих найімовірніших подій майбутнього, зокрема, і свого майбутнього життя. Такі уявлення активують і регулюють діяльність особистості, мають багатомірну структуру, мотиваційно-смысловий зміст та характеризуються формально-динамічними параметрами.

Зміст є одним із найважливіших параметрів часової перспективи. Конкретно-ситуативними складовими часової перспективи особистості є цілі й наміри. Як основні параметри перспективи також розглядаються її тривалість, реалістичність, диференційова-

ність, оптимістичність, щільність, узгодженість, осмисленість, чіткість, визначеність, інтернальність, безпечність та ін.

Подальшого наукового пошуку потребують питання прогнозування свого майбутнього особистістю у різному психологічному віці, вплив на таке прогнозування суспільної дійсності, смислів життєдіяльності та ін.

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Арестова О.Н. Операциональные аспекты временной перспективы личности / О.Н. Арестова // Вопросы психологии. – 2000. – № 4. – С. 61–73.
3. Большой психологический словарь / [под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко]. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 666 с.
4. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи: монография / Е.И. Головаха. – К.: Наукова думка, 1988. – 144 с.
5. Головаха Є.І. Психологічний час і життєвий шлях особистості / Є.І. Головаха, О.О. Кронік // Філософ. думка. – 1983. – № 1. – С. 59–61.
6. Дьячук А.А. Временная перспектива как психологический механизм стратегической деятельности руководителя: дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / А.А. Дьячук. – Красноярск, 2005. – 173 с.
7. Епифанцева А.И. Перспектива личности и ее психологические особенности / А.И. Епифанцева // Вопросы психологии. – 1964. – № 6. – С. 97–103.
8. Жизненный путь личности / под. ред. Л.В. Сохань. – К.: Наукова думка, 1987. – 280 с.
9. Камнева Е.В. Анализ психологического содержания временной перспективы в образе «Я» субъекта (в возрастном диапазоне от 6 до 18 лет): дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / Е.В. Камнева. – Тула, 2002. – 191 с.
10. Ковалев В.И. Категория времени в психологии (личностный аспект) / В.И. Ковалев // Категории материалистической диалектики в психологии / под. ред. Л.И. Анциферовой. – М.: Наука, 1988. – С. 216–230.
11. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: Развитие ребенка от рождения до 17 лет: учебное пособие / И.Ю. Кулагина. – М.: Изд-во УРАО 1998. – 176 с.
12. Макаренко А.С. О воспитании / А.С. Макаренко. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
13. Макаренко А.С. Полное собрание сочинений: в 8 т. / А.С. Макаренко. – М.: Педагогика, 1987. – Т. 1. – 366 с.
14. Миско Е.А. Особенности жизненной перспективы у ветеранов войны в Афганистане и ликвидаторов аварии на ЧАЭС / Е.А. Миско, Н.В. Тарабрина // Психологический журнал. – 2004. – Т. 25. – № 3. – С. 44–52.

15. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Ж. Нюттен. – М.: Смысл, 2004. – 608 с.
16. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий: учебное пособие для учеб. Заведений профтехобразования / К.К. Платонов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1984. – 174 с.
17. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологи / С.Л. Рубинштейн. – М.: Учпедгиз, 1946. – 703 с.
18. Рябикина И.В. Структурная организация временной перспективы старшеклассников с разным уровнем учебной успешности: дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / И.В. Рябикина. – СПб., 2007. – 206 с.
19. Сидорик Ю.Р. Психологічні особливості родинних взаємин як чинник становлення життєвих перспектив майбутнього сім'янина: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ю.Р. Сидорик. – Івано-Франківськ, 2008. – 241 с.
20. Словарь практического психолога / [сост. С.Ю. Головин]. – Минск: Харвест; М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 800 с.
21. Сохань Л.В. Жизненная программа и жизненные планы личности / Л.В. Сохань // Социалистический образ жизни. Справочник. – К.: Политиздат Украины, 1985. – С. 199–200.
22. Сырцова А. Возрастная динамика временной перспективы личности: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / А. Сырцова. – М., 2008. – 317 с.
23. Титаренко Т. Подія як вузловий момент життєвого шляху / Т. Титаренко // Основи практичної психології: підручник. – К.: Либідь, 2003. – С. 149–155.
24. Титаренко Т. Прогнозування і планування життєвого шляху / Т. Титаренко, В. Панок // Основи практичної психології: підручник. – К.: Либідь, 2003. – С. 177–190.
25. Тодорів Л.Д. Психологічні умови формування життєвих перспектив у ранній юності (когнітивний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л.Д. Тодорів. – К., 2000. – 19 с.
26. Толстых Н.Н. Развитие временной перспективы личности: культурно-исторический подход: автореф. дис. на соиск. науч. степени докт. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / Н.Н. Толстых. – М., 2010. – 22 с.
27. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер; пер. с англ. С. Меленевской и Д. Викторовой. – СПб: Питер, 2000. – 608 с.
28. Cottle T.J. The present of things future / T.J. Cottle, S.L. Klineberg. – New York: The Free Press, 1974. – 290 p.
29. Fraisse P. Psychologie du temps / P. Fraisse. – Paris: Pres., Univ. France, 1957. – 326 p.
30. Hoornaet J. Time perspective: theoretical and methodological considerations / J. Hoornaet // Psychol. – Belgica, 1973. – Vol. 13. – № 3. – P. 265–294.

Кузьо Л.И. Содержание понятия «временная перспектива» как предмет психологического анализа.

Проанализировано основные подходы к изучению временной перспективы личности. Раскрыто содержание понятия временной перспективы, выделены его структурные элементы и их характеристики.

Ключевые слова: *временная перспектива, жизненная перспектива, жизненные цели, жизненные планы, ожидания, структурные элементы, психологический аспект.*

Kuzio L.I. Contents of the Concept of "Temporal Perspective" as the Subject of Psychological Analysis.

The main approaches to the definition of notion of individual's life prospect are analyzed in the article. The content of notion of life prospect is revealed, its meaningful structural elements and their characteristics are singled out.

Key words: *life prospect of future, life goals, life plans, expectations, structural elements, psychological aspect.*

Стаття надійшла 9 червня 2011 року

УДК 316.422.42:159.99

Л.С. Орищин

ВПЛИВ ЗМІН ТА НЕПЕВНОСТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА НА ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДЕЙ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Окреслено різноманітні форми та зміст ставлення людини до змін та їх прийняття у сучасному суспільстві, висвітлено основні механізми адаптації до таких обставин довкілля.

Ключові слова: *зміни в суспільстві, трансгресія, епоха «важких приладів», епоха «легких приладів».*

Постановка проблеми. Сучасні умови суспільного життя змушують нас задуматися над тим, наскільки певними і стабільними є його умови. Думки про непевне майбутнє майже щоденно супроводжують нас, відтак впливають на прийняття рішень, самопо-